

QSR – Edycja Polska

Przegląd Socjologii Jakościowej

Tom VII, Numer 3 – Listopad 2011

Izabela Ślęzak
Uniwersytet Łódzki, Polska

Lech M. Nijakowski (2010) *Pornografia, historia, znaczenie, gatunki*.
Warszawa: Wydawnictwo Iskry

Dla osób zaznajomionych z głównym nurtem zainteresowań badawczych Lecha M. Nijakowskiego niniejsza książka może być pewnym zaskoczeniem. Autor znany jest szerszemu gronu odbiorców przede wszystkim jako socjolog etniczności i narodu. Jego liczne stypendia naukowe i nagrody (m.in. Nagroda im. Stanisława Ossowskiego za rok 2007 za książkę „Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym”) a także działalność społeczna (m. in. jest stałym doradcą Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP oraz członkiem Rady Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie”) potwierdzają zaangażowanie autora w ten właśnie obszar badawczy. Z drugiej jednak strony od kilku lat zainteresowania badacza oscylowały także wokół zagadnień historii i socjologii pornografii oraz cielesności w różnych jej ujęciach. Swoje rozwinięcie i ukoronowanie tematy te znajdują w niniejszej książce.

Naukowe rozważania nad zagadnieniami związanymi z pornografią stanowią wyzwanie dla wielu dyscyplin akademickich. Współcześnie jest ona „na wyciągnięcie ręki” (s. 10) dla każdego konsumenta, co czyni z niej ważny temat rozważań etycznych, moralnych, religijnych, ale także dysput na temat rozwiązań prawnych związanych z dostępem do pornografii oraz powiązanych z nimi kwestii ekonomicznych i politycznych.

Z drugiej jednak strony, jak zauważa autor, mimo zapotrzebowania na naukową refleksję nad pornografią polscy socjologowie poświęcają jej zdumiewająco mało uwagi. Publikacje dotyczące tej tematyki są nieliczne, często mają postać skandalizującej publicystyki lub też prezentują perspektywę moralnego oburzenia (s. 12). Pornografia nie jest postrzegana jako poważny temat badań naukowych, a jeśli jakiś autor zdecyduje się na jej badanie, może stać się obiektem podejrzeń, o istnienie ukrytych powodów wyboru tej tematyki (s. 12-14). Trudno jest nie zgodzić się z tymi krytycznymi uwagami autora oraz nie zauważyć, że podobne reakcje i emocje towarzyszą na przykład badaniom zagadnienia prostytucji. W rezultacie niezwykle ważne, aczkolwiek społecznie

¹ Dane adresowe autora: Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania, Instytut Socjologii, wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ, ul. Rewolucji 1905r. nr 41/43, 90-214 Łódź
E-mail: iza.slezak@gmail.com

kontrowersyjne zjawiska pozostają na marginesie systematycznej refleksji naukowej.

Jednak dla Lecha M. Nijakowskiego pornografia jest nie tylko interesującym obszarem badań substancyjnych, ale czymś znacznie bardziej istotnym. Jest ona zwierciadłem nowoczesnych społeczeństw, ukazującym tłumione lęki, kompleksy, potrzeby, przemiany tożsamości i formy władzy (s. 12). Znajduje się ona „w centrum nie do końca uświadamianych praktyk biowładzy, szczególnej formy władzy regulującej życie nowoczesnych populacji” (s. 11). Z tej niezwykle szerokiej perspektywy autor snuje swoje rozważania i oprowadza czytelnika po złożonych aspektach zjawiska pornografii.

Omawiana książka składa się z dwóch części („Socjologia historyczna pornografii” i „Socjologia krytyczna pornografii”) oraz Aneksu.

Niezwykle ważny dla właściwego zrozumienia całej książki jest rozdział pierwszy, w którym autor rozważa kwestie definicyjne. Pornografia jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, stąd bogactwo proponowanych i współistniejących (choć chciałoby się dodać – niedoskonałych) definicji. Autor książki koncentruje się nie tyle na ich wyliczaniu, co ukazaniu czytelnikowi, w jaki sposób zjawisko pornografii jest konstruowane w różnych dyscyplinach akademickich. To samo działanie (oglądanie materiałów pornograficznych) poprzez zamknięcie w odmiennej siatce pojęciowej staje się innym bytem społecznym: przestępstwem, czynnikiem doprowadzającym do skrzywień i wynaturzeń osobowości, normą rozwojową, związaną z potrzebą eksperymentowania lub po prostu elementem uniwersum symbolicznego danej kultury. Szeroki przegląd perspektyw postrzegania pornografii w wybranych dyscyplinach akademickich stanowi wstęp do rozważań o trudnościach ze zdefiniowaniem tego pojęcia, które są tym większe, iż definicja pornografii jest przedmiotem walk symbolicznych na przykład na gruncie polityki czy nauki (s. 51).

Na potrzeby prowadzonych przez siebie badań autor proponuje własną definicję pornografii, którą określa jako „termin dyskursu publicznego, służący do naznaczania reprezentacji seksualności i cielesności jako nienadających się do funkcjonowania w przestrzeni publicznej” (s. 50). Celem tej stygmatyzacji jest wykluczenie nagannych treści i utrzymanie wyraźnych granic między materiałami, które mogą pojawiać się w sferze publicznej a tymi, które są „patologiczne” i które można co najwyżej przeglądać w domowym zaciszu. To, jakie obrazy zostaną uznane za pornograficzne zmienia się w czasie i przestrzeni, gdyż uzależnione jest od kontekstu kulturowego, społecznego i politycznego (s. 50). Kolejne rozdziały pierwszej części pracy w sposób niezwykle klarowny ukazują te przemiany i ich wpływ na współczesny kształt pornografii.

W rozdziale drugim autor oprowadza czytelnika po meandrach starożytności, od paleolitycznych malowideł i figurek, przez greckie i rzymskie przedstawienia cielesności i seksualności (także pedofilię), po artefakty z kręgu kultury hinduskiej, japońskiej i świata islamu. Co warto zaznaczyć, te pierwsze przedstawienia nie mogą być traktowane (zgodnie z definicją przyjętą przez autora) jako pornograficzne, gdyż w czasach ich powstawania nie obejmował ich zakaz prezentacji w przestrzeni publicznej. Odwrotnie, były one akceptowanym elementem codziennego życia, nierzadko miały charakter magiczny, sakralny.

Dużo uwagi autor poświęca znaczeniu chrześcijaństwa dla przemian w postrzeganiu seksualności i cielesności człowieka. Stopniowe kojarzenie sfery seksualnej ze wstydem, zgorszeniem i strachem miało ogromny wpływ na

późniejsze stygmatyzowanie i wykluczanie wizerunków pornograficznych z przestrzeni publicznej. Jednakże czasy średniowiecza opisane w rozdziale trzecim ciągle jeszcze są okresem ogólnej dostępności treści seksualnych dla każdego członka społeczności, także dzieci, przede wszystkim za pośrednictwem przesiąkniętej erotyzmem kultury ludowej. Na pojawienie się pornografii w znaczeniu zgodnym z definicją przyjętą przez autora należy poczekać do wieku XVI i dzieł włoskiego pisarza Pietra Aretina, którego zdaniem Lecha M. Nijakowskiego można nazwać pierwszym twórcą pornografii. Znaczącą rolę w procesie wyłaniania się tego zjawiska (który autor umiejscawia między renesansem a rewolucją francuską) odegrał upowszechniający się wynalazek druku, umożliwiający szerokiemu gronu odbiorców (nie tylko elicie ekonomicznej, która z pojedynczymi dziełami tego rodzaju mogła zapoznać się już wcześniej) dostęp do treści coraz silniej piętnowanych przez hierarchów kościelnych. Ogromne znaczenie dla rozwoju pornografii miały także przemiany społeczne i kulturowe oraz rozwój powieści jako formy przekazu sprzyjającej „tekstualizacji zmysłów”.

W rozdziale czwartym autor przybliży okres intensywnego rozwoju pornografii przede wszystkim we Francji, która aż do wieku XIX była imperium pornograficznym eksportującym swoje dzieła do innych krajów. Co warto podkreślić, między 1500 a 1800 rokiem pornografii używano jako narzędzia ataku na istniejący porządek społeczny oraz krytyki władz politycznych i religijnych. Była więc ona rodzajem politycznego manifestu, w którym opisy wyuzdanych praktyk seksualnych (sodomii, zoofilii) szerzących się wśród arystokracji i hierarchów kościelnych miały za zadanie wzmacniać wymowę krytyki skierowanej przeciw tym grupom (s. 123). Pornografia tamtego okresu wiązała się z herezją, wolnomyślicielstwem, ale także nauką i filozofią, gdyż pisma pornograficzne wychodziły spod piór ówczesnej elity intelektualnej Francji (s. 119). Lech Nijakowski najwięcej uwagi poświęca twórczości Donatiena A.F. de Sade, którego nazywa największym pornografem historii (s. 128). Jego dzieła stanowią najdoskonalszy przykład rozkwitu krytyki filozoficznej i społecznej wykorzystującej obrazowanie pornograficzne, ale jednocześnie wyznaczają koniec ery filozofujących pornografów (s. 137). Podsumowując ten okres rozwoju pornografii autor podkreśla, że materiały prezentujące treści seksualne należy relatywizować do kontekstu społecznego, a czasem odczytywać jako przekaz ironiczny lub symboliczny, gdyż pornografia może być także wykorzystywana do krytyki politycznej i filozoficznej (s. 130).

Na uwagę w niniejszym rozdziale zasługują także niezwykle ciekawe rozważania Lecha M. Nijakowskiego nad zmianami w sposobie prezentowania kobiet w materiałach pornograficznych przed, a także w trakcie Rewolucji Francuskiej i po jej upadku.

Wraz z zakończeniem walki rewolucyjnej i postępującym demokratyzowaniem się życia publicznego pornografia straciła wymiar krytyki politycznej i stała się formą komercyjnego dostarczania przyjemności i rozrywki (s. 124). Przemiany te autor opisuje szczegółowo w rozdziale piątym, koncentrując się na znaczeniu upowszechnienia się wynalazku fotografii dla przemian w produkcji i dystrybucji materiałów pornograficznych. Kierunek rozwoju XIX-wiecznej pornografii Lech Nijakowski wiąże z ekspansją biowładzy, dla której seksualność człowieka to zwornik kondycji indywidualnej i zbiorowej (s. 149). XIX wiek był okresem silnych przemian obyczajowości: zachowania społecznie akceptowane jeszcze w początkach wieku z biegiem czasu były

potępiane i okrywane zasłoną wstydu (s. 152). W interesujący sposób autor rysuje analogie w dyskursach dotyczących zagadnień onanizmu i pornografii. Co ważne, mimo iż w XIX wieku pornografia była krytykowana oraz zwalczana przez pedagogów, policję, sędziów, księży, psychiatrów, rozwijała się niezwykle intensywnie wykorzystując te same tematy, które pojawiały się w publicznej moralistyce: delegitymizacja przemocy i kar cielesnych doprowadziła do rozkwitu pornografii obrazującej karanie (s. 155); biowładza i autorytet lekarza znalazły odzwierciedlenie w rozwoju fetyszyzmu medycznego oraz pornografii ukazującej kobiety dominujące nad mężczyznami (s. 156).

Niezwykle ciekawy jest rozdział szósty, opisujący gwałtowny rozwój pornografii związany z przemianami technologii komunikacyjnych, globalizacją kapitalistyczną, rewolucjami obyczajowymi i wstrząsami społecznymi, jakie dotknęły świat w ubiegłym stuleciu. Za główne procesy decydujące o ekspansji pornografii w XX wieku Lech M. Nijakowski uznaje powstanie nowych mediów, przemiany kulturowe (liberalizacja dostępności reprezentacji cielesności i seksualności w przestrzeni publicznej) oraz komercjalizację ciała i seksualności, a w jej wyniku seksualizację i pornografizację kultury popularnej (s. 232). Autor dużo uwagi poświęca rewolucji w obrazowaniu pornograficznym, która była wynikiem rozwoju filmu. Jest to medium, które od samego początku związane było z pornografią (pierwszy film pornograficzny, „Noc poślubna panny młodej”, pokazano już w 1896 roku, s. 168). Lech Nijakowski oprowadza czytelnika po zmieniającym się świecie pornografii: od specjalnych kin i obwoźnych projektorów, które stanowiły jedyną możliwość obejrzenia filmu pornograficznego, po rozwój telewizji oraz powstanie wyspecjalizowanych kanałów tematycznych, także erotycznych i pornograficznych. Autor opisuje rewolucyjne zmiany w przemyśle pornograficznym wywołane wynalezieniem kasety VHS, nagrywarek kaset oraz podręcznej kamery wideo, co doprowadziło do prywatyzacji produkcji pornograficznej. Dużo uwagi autor poświęca konsekwencjom rozwoju komputerów i Internetu, przypominając pierwsze, z dzisiejszej perspektywy raczej nieudolne przedstawienia treści pornograficznych w grach komputerowych, a także opisując współczesną charakterystykę pornografii internetowej. Ukazuje także przemiany rynku ‘magazynów dla panów’, będące odpowiedzią na rozwój pornografii w pozostałych mediach. Zmiany, jakim podlegał rynek pornografii autor sytuuje w szerszym kontekście przemian społecznych, ruchów kontrkulturowych i dążących do emancypacji kobiet, mniejszości seksualnych i rasowych. Omawia także złożone wątki postrzegania pornografii przez ruchy feministyczne.

Druga część książki to szczegółowe omówienie wybranych typów pornografii z perspektywy socjologii krytycznej. Jak zaznacza autor, książka nawiązuje do osiągnięć szkoły frankfurckiej, co w przypadku badań nad pornografią oznacza dowartościowanie pornografii stygmatyzowanej jako dewiacyjna (na przykład transseksualnej), obnażanie form przemocy (zwłaszcza wobec kobiet) oraz krytykowanie konserwatywnego stanowiska, negującego pozytywne skutki pornografii dla jednostki i społeczeństwa (s. 36).

W kolejnych czterech rozdziałach autor prezentuje odpowiednio pornografię BDSM (Bondage & Discipline, Domination & Submission, Sadism & Masochizm), pedofilską, fetyszyzm medyczny oraz wybrane, silnie tabuizowane odmiany pornografii (koprofilję, kazirodztwo, zoofilję, nekrofilję, transwestytyzm, transseksualizm). Zdaniem autora analiza tych właśnie typów pornografii pozwala na zdiagnozowanie wielu procesów typowych dla współczesnych społeczeństw

(s. 239) takich jak: seksualizacja zdeksualizowanych praktyk społecznych (na przykład sytuacji badania lekarskiego), seksualizacja praktyk karania typowych dla społeczeństw patriarchalnych, pedofilizacja przestrzeni publicznej, panika moralna związana z molestowaniem dzieci, powstanie tabu nagości dziecięcej oraz taubizowanie innych praktyk społecznych. Lech Nijakowski, rozważając istotę poszczególnych typów pornografii oraz ich swoistą „gramatykę”, poszukuje także głębszych interpretacji wykorzystywanych przez nie wzorów relacji seksualnych umieszczając je w szerszym kontekście teoretycznym.

W rozdziale jedenastym autor prezentuje wyniki badań na temat konsumentów pornografii w Polsce opierając się na badaniach Anny Krawulskiej-Ptaszyńskiej przeprowadzonych w 1998 roku oraz CBOS z 2000 roku. Opisując motywy korzystania z tych materiałów autor odwołuje się także do przeprowadzonych przez siebie wywiadów z konsumentami pornografii. Lech M. Nijakowski przedstawia także autorski model odbioru treści pornograficznych koncentrując się przede wszystkim na pornografii internetowej. Autor podkreśla, że przekazy pornograficzne są zwykle bardzo ubogie w informacje i to odbiorca nadaje im „trzeci wymiar” dopowiadając sobie przeszłość bohaterów, motywy, uczucia, żądze, obawy itd. Korzysta przy tym ze swojej pornograficznej wiedzy podręcznej (ram interpretacyjnych i scenariuszy) (s. 399). Lech Nijakowski zwraca uwagę, iż sama scena pornograficzna, z punktu widzenia oceny poziomu aktorstwa jest kiczowata, ale pobudzony widz dostrzega w niej jedynie udany stosunek seksualny, gdyż interpretuje świat pornografii jako rządzący się zasadą nieustającej przyjemności (s. 400). Aby oglądający mógł czerpać przyjemność z pornografii musi więc nauczyć się ignorować braki warsztatu aktorskiego i zawiesić sądy estetyczne stosowane w przypadku filmów fabularnych, a w zamian za to skoncentrować się na wyobrażeniu świata pornograficznego (s. 401). Autor postuluje więc, by nie redukować pornografii do naturalistycznego przedstawienia aktu seksualnego. Przekazy pornograficzne posiadają bowiem własną strukturę epicką, która nie wymaga złożonej fabuły czy narracji, gdyż ten naddatek estetyczny jedynie utrudnia odbiorcy konstrukcję świata pornograficznego (s. 401).

Ostatni rozdział pracy zawiera zestawienie badań nad wpływem pornografii na jej konsumentów. Lech Nijakowski w sposób krytyczny omawia w nim eksperymenty laboratoryjne jak i „eksperymenty naturalne” przede wszystkim dotyczące wpływu pornografii na poziom agresji seksualnej jej odbiorców. Dzięki tej lekturze czytelnik w sposób bardziej świadomy może interpretować wyniki tych badań, które są przecież podstawą podejmowania decyzji politycznych. Autor prezentuje także argumenty przywoływane przez zwolenników i przeciwników oglądania materiałów pornograficznych, zwracając uwagę, że wiele nich nie ma charakteru naukowego, lecz jest zakotwiczona w moralnych ocenach i orientacjach (s. 411).

Lech Nijakowski podejmuje także kwestię problemu rozstrzygnięcia czy dany materiał ma charakter pornograficzny czy też nie (co bywa szczególnie przydatne w kontekście prawnoinstytucyjnym). Obok opisu możliwych i stosowanych sposobów takiego rozstrzygnięcia autor proponuje także własny algorytm służący ocenie czy dany materiał można nazwać pornograficznym. Jednocześnie Lech Nijakowski zauważa, że trudno jest wyrwać pornografię z kontekstu społecznego, w którym powstała, a wszelkie próby obiektywnej oceny danego materiału obarczone są arbitralnością rozstrzygnięć eksperta,

który będzie kierował się nie tylko wiedzą fachową, ale i standardami obyczajowymi właściwymi jego grupie odniesienia (s. 448).

Na zakończenie czytelnik może zapoznać się z Aneksem, składającym się z dwóch części. Pierwsza z nich dotyczy metodyki badania pornografii, w której autor opisuje możliwe dalsze kierunki rozwoju badań w ujęciu diachronicznym i synchronicznym oraz przedstawia największe wyzwania wiążące się z badaniem tego zagadnienia. Drugą część Aneksu stanowi wypis aktów prawnych odnoszących się do zjawiska pornografii w naszym kraju.

Omawiana książka jest cenną pozycją dla każdego zainteresowanego tematyką pornografii. W niezwykle szeroki i systematyczny sposób prezentuje rozwój tego zjawiska, ale także zachodzące na przestrzeni wieków zmiany sposobu postrzegania ciała, seksualności, wstydu. Lech M. Nijakowski prezentuje historię pornografii, ale i po części prostytucji, homoseksualizmu, przemian w intymnych relacjach w ramach małżeństwa oraz poza nim. Zwraca uwagę na wzajemne wpływy techniki, technologii, obyczajów, kultury, myśli filozoficznej, struktury społecznej, rzutujące na sposób prezentowania treści seksualnych. Tym samym autor przekonująco udowadnia, iż nie można traktować pornografii jako „pochodnej jednego czynnika” (s. 160). Zrozumieć ją i wyjaśnić można wtedy, jeśli analizie poddamy cały zespół splecionych ze sobą czynników społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych. Zjawiska tego z całą pewnością nie należy więc postrzegać jedynie przez pryzmat działalności przestępczej i dewiacyjnej (s. 12).

Omawiane opracowanie jest tym cenniejsze, iż prezentuje zagadnienia związane z pornografią w bogatym teoretycznym kontekście. Nie jest to popularne, skandalizujące zestawienie najciekawszych dzieł pornograficznych kolejnych stuleci, a analiza i interpretacja zgromadzonych materiałów z perspektywy między innymi teorii komunikacji, dyskursu, folklorystyki. Autor potrafił zaprezentować te kontrowersyjne tematy w sposób chłodny, unikając popadania w utarte sposoby myślenia i stereotypy, zrezygnował także z obszernych cytatów materiałów pornograficznych, które co prawda znajdują się w tekście, jednak w ilości zdecydowanie mniejszej niż w innych polskich opracowaniach poruszających analogiczną tematykę. Książka ta jest przede wszystkim naukowym (czy popularnonaukowym – co pozostawiam do rozstrzygnięcia przez czytelników) opracowaniem tematu. Może ona wzbudzić (zapewne skrajne) emocje u odbiorców, jednak należy podkreślić, iż Lech Nijakowski wszystkie wybrane typy pornografii opisuje z taką samą naukową skwapliwością, bez ujawniania swojej orientacji światopoglądowej.

Zaletą książki jest bardzo bogata literatura przedmiotu (w dużej mierze anglojęzyczna), wzbogacona o odniesienia z literatury pięknej, historii kina, uzupełniona o dokumenty audiowizualne, wyniki badań psychologów, opracowania i komentarze prawne oraz badania własne dotyczące pornografii w Internecie – najbardziej powszechnym obecnie jej źródle. Na korzyść pracy przemawia fakt, iż analizie poddana została nie tylko pornografia heteroseksualna, ale także bi- i homoseksualna, a więc typy znacznie rzadziej opisywane w polskiej literaturze przedmiotu.

Na uwagę zasługuje także definicja pornografii, zaproponowana przez Lecha Nijakowskiego. Jej zastosowanie wymusza przyjęcie zdecydowanie odmiennej perspektywy badawczej od tej, która dominuje w opracowaniach dotyczących interesującego autora obszaru (por. Krawulska-Ptaszyńska 2003). Ta nowa perspektywa otwiera szerokie pole do badań i dyskusji nad tym, czym

są materiały pornograficzne, dlaczego pewne treści są uznawane za pornografię, kiedy inne bez problemu funkcjonują w sferze publicznej, jakim przemianom ulegają granice oddzielające materiały społecznie piętnowane od akceptowanych. Są to niezwykle ważne pytania, a próba odpowiedzi na nie może przynieść bardziej owocne rezultaty niż zastanawianie się nad intencją przyświecającą twórcy materiału prezentującego treści seksualne czy stopniem podniecenia, jakie wywołuje ono u odbiorcy.

Praca napisana jest w sposób przystępny, wykorzystywane koncepcje i terminy naukowe są płynnie wplecione w tok narracji i klarownie przedstawione. Jednakże dla czytelnika, który nie jest zaznajomiony z podstawowymi koncepcjami nauk społecznych „gęstość” odniesień może stwarzać pewne problemy przy lekturze.

Odwolując się do struktury pracy, pewne wątpliwości może budzić rozdział szósty, dotyczący przemian pornografii w XX wieku. Jest on zdecydowanie bardziej obszerny niż pozostałe rozdziały, podejmuje bardzo wiele wątków i zjawisk o dużej doniosłości dla zrozumienia współczesnej pornografii. Ale właśnie owa wielość poruszanych kwestii tworzy w tym rozdziale wrażenie nieporządku i przeładunku treścią, którego być może dałoby się uniknąć poprzez podzielenie go na kilka mniejszych rozdziałów, szczegółowo traktujących wybrane wątki.

Pewien niedosyt wiąże się z kwestią ujawnienia zaplecza metodologicznego zastosowanego przez autora w jego badaniach. Czytelnik dowiadyuje się, iż polegały one na analizie treści i dyskursu obecnego w Internecie oraz antropologii i socjologii obrazu (zdjęć, reklam, filmów) powszechnie dostępnych stron WWW. Autor przeprowadził także kilka wywiadów pogłębionych z konsumentami pornografii. Choć Lech M. Nijakowski zamieszcza w Aneksie ogólne wskazówki dotyczące organizacji badań nad zjawiskiem pornografii, które mogą być pomocne dla początkującego badacza tej tematyki, jednak jeszcze większy walor instruktażowy miałyby opisanie własnego zaplecza badawczego i analitycznego. Obok uwrażliwiania na trudności, jakie mogą spotkać badacza pornografii w Internecie, pomocne byłoby podanie sposobów, dzięki którym autor poradził sobie w tym wymagającym obszarze. Niezwykle interesująco rysuje się wątek wywiadów pogłębionych, przeprowadzonych przez Lecha Nijakowskiego. Aby w pełni (d)ocenić projekt autora brakuje jednak bardziej konkretnych informacji dotyczących zasad doboru rozmówców (na przykład, w jaki sposób autor oceniał prawdopodobieństwo szczerości rozmówców, skoro było to jedno z ważniejszych, jeśli nie najważniejsze kryterium ich doboru), sposobu nawiązania z nimi kontaktu, zasad przygotowania się badacza do tych specyficznych wywiadów i sposobu zachowania się prowadzącego w trakcie wywiadów. Można podejrzewać, że rozmowy o korzystaniu z pornografii wiązały się z poruszaniem wielu trudnych i drażliwych wątków, przebiegały inaczej w zależności od płci, wieku rozmówców, rodzaju oglądanej pornografii. Są to niezwykle ciekawe i ważne kwestie metodologiczne, szkoda, że autor nie podzielił się nimi w części Aneksu poświęconej metodyce.

Pewnego uzupełnienia wymagałby także rozdział dotyczący konsekwencji korzystania z materiałów pornograficznych. W niniejszej pracy autor rozważa sytuację, gdy pełnoletni konsumenci dokonują wolnego wyboru decydując się na oglądanie treści pornograficznych w celu zaspokojenia swoich potrzeb seksualnych. Jednakże współcześnie należałoby także wspomnieć o zagrożeniach związanych z przypadkowymi i niechcianymi spotkaniami

z pornografią, szczególnie w przypadku aktywności dzieci w Internecie (por. Berson 2003, Carr 2005, Quale 2005, Palmer 2005, Wojtasik 2004).

Niezwykle interesujące, szczególnie w kontekście współczesnej pornografii byłoby także bliższe przyjrzenie się jej producentom, aktorom i modelom. Jest to silnie zmitologizowana sfera, na temat której funkcjonuje zdecydowanie więcej plotek i domysłów niż rzetelnych badań naukowych. Lech Nijakowski w kilku miejscach wzmiankuje tę tematykę, powołując się na badania innych autorów, jednakże rozbudza to jedynie ciekawość poznawczą czytelnika. Być może jest to temat na kolejne badania.

W zamierzeniu autora niniejsza książka powinna pełnić funkcje popularnonaukowe, propagujące tematykę pornografii bogato opisaną w literaturze obcojęzycznej, ale niedostrzeganą w rodzimym dyskursie. Oceniając całość opracowania należy podkreślić, iż ma ono do osiągnięcia tego celu wszelkie potrzebne przymioty. Ze względu na bogactwo odniesień, przykładów i koncepcji teoretycznych oraz literatury źródłowej książka ta może być inspirująca dla badaczy zainteresowanych nie tylko zagadnieniami pornografii, ale wieloma innymi tematami z obszaru cielesności i seksualności. Rzecz jasna, jak zawsze w przypadku tak obszernej, przekrojowej publikacji, można zastanawiać się nad rozłożonymi akcentami, oczekiwać, że dany wątek zostanie szerzej potraktowany, gdy inny będzie ujęty bardziej syntetycznie. Mimo to, nie ulega wątpliwości, iż niniejsza książka otwiera szerokie pole do dyskusji i jest cenną pozycją, z którą powinni zapoznać się nie tylko przedstawiciele środowiska naukowego, ale także działacze społeczni i politycy wypowiadający się na temat pornografii publicznie i podejmujący decyzje polityczne.

Bibliografia

- Berson Ilene R (2003) "Cyberofiary: psychospołeczne konsekwencje wykorzystania młodzieży za pośrednictwem Internetu". Przełożyła H. Grzegółowska – Klarkowska. *Dziecko Krzywdzone* 2: 72-83.
- Carr John (2005) "Internet a wykorzystywanie seksualne dzieci i pornografia dziecięca". Przełożyła A. Nowak. *Dziecko Krzywdzone* 13: 11-27.
- Krawulski-Ptaszyńska Anna (2003) *Psychospołeczne uwarunkowania korzystania z pornografii przez mężczyzn*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Bogunki.
- Nijakowski Lech M. (2007) *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- (2010) *Pornografia, historia, znaczenie, gatunki*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry.
- Quale Ethel (2005) "Pornografia dziecięca w Internecie. Działania prewencyjne i terapeutyczne wobec sprawców". Przełożyła A. Nowak. *Dziecko Krzywdzone* 13: 45-69.
- Palmer Tink (2005) "Ciemna strona Internetu - ofiary pornografii dziecięcej". *Dziecko Krzywdzone* 13: 28-44.

Wojtasik Łukasz (2004) "Pedofilia i pornografia dziecięca w Internecie". S. 172-201 w *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Teoria, badania, praktyka*, pod redakcją M. Sajkowska. Warszawa: Fundacja „Dzieci Niczyje”.

Cytowanie

Ślęzak, Izabela (2011) "Lech M. Nijakowski (2010) *Pornografia, historia, znaczenie, gatunki*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry." *Przegląd Socjologii Jakościowej* Tom VII Numer 3. Pobrano Miesiąc, Rok (http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/archive_pl.php).